

სექცია 2. ეკონომიკის სექტორების

განვითარების თანამედროვე პრობლემები

Section 2. The Modern Problems of the Economic Sectors Development

ბასაია სიჭინავა პირველი ევროპული ორიენტაციის

ქართული კაპიტალისტი

ალექსანდრე სიჭინავა

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

BASAIA SICHINAVA¹ THE FIRST EUROPEAN
ORIENTATION GEORGIAN CAPITALIST

Keywords: Silk Road, silk factory, the first of the capitalist, European orientation.

Alexander Sichinava

Summary

The present work considers one of the most complex in the history of capitalism of Georgia; it analyzes the specifics of feudal Georgia's transition to capitalism and developmental stages of production forces, which help the establishment of the local capitalist factories and the Georgian's participation in this business.

The work considers the establishment of silk production factories in Georgia, what was promoted by the Great Silk Road running through the territory of Georgia; the foundation of one of the first Georgian silk factories by B.K.Sichinava in 1872, his contacts with France and his aspiration towards Europe are analyzed. The work also considers Ilia Chavchavadze's devoted struggle to establish the class of local Georgian capitalists. The role the foreign investments have played in the development of Georgian economy from the XIX century to date is put forward.

საკვანძო სიტყვები: აბრეშუმის გზა, აბრეშუმის ქარხანა, პირველი ქართველი კაპიტალისტი, ევროპული ორიენტაცია.

* * * * *

საქართველო თავისი გეოპოლიტიკური მდგომარეობით ინვესტორებისათვის ყოველთვის მიმზიდველი ქვეყანა იყო. მასზე გადიოდა აბრეშუმის დიდი გზა, რამაც ხელი შეუწყო, საქართველო თავითონ გამხდარიყო აბრეშუმის მწარმოებელი ქვეყანა.

XIX —ე საუკუნის საქართველოში ინვესტიციების მოზიდვის გზით კაპიტალისტური მრეწველობის განვითარების საკითხები უმნიშვნელოვანესი საკვლევი პრობლემაა. ეს არის პერიოდი, როდესაც საქართველოში განვითარებას იწყებდა საბაზრო ეკონომიკა. იგი შედიოდა ახალ ეკონომიკურ ფორმაციაში, მიმდინარეობდა ხელოსნურ—კუსტარული და მანუფაქტურული სახელოსნოებიდან დიდი ფაბრიკების გამოყოფა, რომელიც საფუძველს უყრიდა კაპიტალიზმის განვითარებას. თუმცა ეს პროცესი ევროპის უმრავლეს ქვეყანაში უკვე დამთავრებული იყო, დასრულებული იყო სამრეწველო რევოლუციები.

ფოთი—თბილისის რკინიგზის მშენებლობამ ხელი შეუწყო სამრეწველო კაპიტალიზმის განვითარებას. ამ პერიოდისაა იწყება საქართველოს ეკონომიკის განვითარების ახალი ეპოქა. ფაბრიკულ—საქარხნო კაპიტალიზმის განვითარებას სწორედ XIX საუკუნის 70—იან წლებში ჩაეყარა საფუძველი. 1860 წელს ზუგდიდის მაზრის (ამჟამად ჩხორონწყის რაიონის) სოფ.ლესიჭინეში² აშენდა აბრეშუმის ძაფსართავი ქარხანა, რომლის მეპატრონე იყო ბ.კ.სიჭინავა. 1870 წელს თბილისში აშენდა მაუდკამოლის ქარხანა, რომლის მეპატრონე იყო ადგილობრივი კაპიტალისტი — მირზოევი. იმავე წელს თბილისში დაარსდა მექანიკური ქარხანა „რუკსა“, 1875 წელს — ადელს-

2 Г.К.Бакрадзе. Возникновение и развитие капиталистической промышленности в Грузии в XIX веке. Тбилиси, 1958. стр. 28, 29, 47.

1 სიჭინავას გვარი მოძიებულ ქართულ წყაროებში მოიხსენიებოდა 1661—1680 წლებში. ისინი მოიხსენიებიან ბეგარის გადახდის წიგნში. მაგ.

- 1) ბაბა კოჩი სიჭინავა — ხელოსანმა (გადაიხდა) — ოცი;
- 2) გემაბია სიჭინავა — თხუთმეტი;
- 3) გაჯინედი სიჭინავა — თხუთმეტი;
- 4) გვიგვიმ სიჭინავა — თხუთმეტი;
- 5) სიჭინავა კოჩიორე „მეხადილუ“ — თხუთმეტი

თუ 1661 წელს ბაბა კოჩი სიჭინავა იყო ხელოსანი და ბეგარის გადახდელი, მაშინ გვარი სიჭინავა დიდი ხნის წინ (500—600 წლის წინ) წარმოშობილი უნდა ყოფილიყო. ცნობილ ხელოსანად ჩამოყალიბებას დიდი დრო დასჭირდებოდა.

„ბაბა კოჩი“ მეგრულად წინამძღოლს, თავკაცს ნიშნავს. შესაძლოა „ბაბა კოჩი“ ხელოსანების „უსტაბაშასაც“ ნიშნავდეს.

ექვთიმე თაყაიშვილის „საქართველოს სიძველენში“ ასეთი ჩანაწერია — ბიას კოჩიორე სიჭინავა — მეხადილუ (სოფ. ბია ხობის მუნიციპალიტეტის ეკუთვნის), სამი ლოლარიკი სანთელი“.

მეხადილუ — გიორგი კალანდიას — „ოდიშის საეპისკოპოზო-ბი“ — სტატიიში სიტყვა „მეხადილუ“ განმარტავს შემდეგნაირად — კუამლის გლეხი დაურვოს საყდარსაათასი ბოტანიტელი დაეურვოს.... აგრეთვე ჭურიას და ცუს შუა ტყე და ყოვლადწინდისა არის.

(იხ.ექვთიმე თაყაიშვილი „საქართველოს სიძველენი“ I, II, III წიგნების პირთა და გეოგრაფიულ სახელთა საძიებლები (შემდგენელი ი.დავლანიძე). გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი — 1970. გვ.36;53;55.

ანოვის ტყავის ქარხანა და სხვა. ზოგიერთი მონაცემის მიხედვით, ამიერკავკასიაში XIX საუკუნის 50—იანი წლების დასაწყისში ყოველწიურად ინარმოებოდა 30 000 ფუთი აბრეშუმი. აქედან — დაახლოებით 20 000 ფუთი გაჰქონდათ რუსეთში, რაც წარმოებული აბრეშუმის 66,7%—ს შეადგენდა.

XIX საუკუნის 40—იანი წლების მეორე ნახევარში ზუგდიდში ფრანგმა ინვესტორმა რაზმორდიუკმა გახსნა აბრეშუმის ძაფსართავი საწარმო, სადაც 12 კაცი მუშაობდა. დანადგარები ამ საწარმოსთვის ჩამოტანილ იქნა საფრანგეთიდან (ფრანგული ინვესტიცია). თვითონ საწარმო განთავსებული იყო სამეგრელოს მთავრის — დადიანის ზამთრის სასახლეში. წარმოება მუშაობდა რენტაბელურად და უშვებდა მაღალხარისხიან პროდუქციას. 1852 წელს ზუგდიდის ამ საწარმოს აბრეშუმმა მოსკოვის გამოფენაზე საპატიო ადგილი დაიკავა.

XIX საუკუნის 50—იან წლებში სოფ.მარანში, სამეგრელოსა და იმერეთის გასაყარზე, მებარეშუმე ნ.ა.რაიკომ გახსნა ძაფსართავი, სადაც 9 დაზგა და 9 აბრეშუმის გამოსახარში ქვაბი მუშაობდა.

XIX საუკუნის 50—იანი წლების ბოლოს უცხოელმა ვაჭარმა ინვესტორმა გოხმტრაზერმა ორპირში გახსნა აბრეშუმის ძაფსართავი საწარმო, რომელშიც მუშაობდა ორთქლის მანქანები. ქ. ზუგდიდში ორთქლის ძრავებზე მუშაობდა აგრეთვე აბრეშუმის ძაფსართავი ქარხანა, ანიევის აბრეშუმის ქარხანა, სადაც დასაქმებული იყო 20 მუშა, და უშვებდა 1500 რუბლის პროდუქციას წელიწადში.

1860 წელს ქართველმა ვაჭარმა ბ.კ.სიჭინავამ ქუთაისის გუბერნიის ზუგდიდის მაზრის (ამჟამად ჩხოროწყუს რაიონი) სოფ.ლესიჭინეში გახსნა აბრეშუმის ძაფსართავი ფაბრიკა. სოფ.ლესიჭინე უძველესი დროიდან ითვლებოდა აბრეშუმის წარმოების მნიშვნელოვან პუნქტად. იგი მდებარეობს შუა სამეგრელოს გზაზე, რომელიც ქუთაისსა და ზუგდიდს შორის გზას 70 კილომეტრით ამოკლებს. ბ.კ.სიჭინავა 60—იან წლებამდე დაიწყო აბრეშუმის პარკის შესყიდვა, მისი გადაყიდვისა და მოგების მიღების მიზნით, მაგრამ შემდეგ — 1860 წელს თვითონ დააარსა აბრეშუმის ძაფსართავი ფაბრიკა და მიმოქცევის სფეროდან გადავიდა წარმოების სფეროში. ბ.კ. სიჭინავას ფაბრიკაში მუშაობდა 40 დაზგა, მაგრამ ისინი უბრალო იყო — მოძრაობაში ხელით შედიოდა. აქედან ნათელია, რომ ამ პერიოდისათვის ბ.კ.სიჭინავას საწარმოს ჰქონდა მანუფაქტურის ფორმა. ამ საწარმომ იარსება 1865 წლამდე, ე.ი. აბრეშუმის წარმოებაში კრიზისის დადგომამდე. აბრეშუმის პარკის წარმოებაში კრიზისმა და მოუსაველიანობამ საწარმოს დახურვა გამოიწვია.

1872 წელს იმავე სოფ.ლესიჭინეში ბ.კ.სიჭინავამ ხელახლა ააშენა აბრეშუმის ძაფსართავი ფაბრიკა. 1885 წლების უწყებების მიხედვით მას ჰქონდა 32 ძაფსართავი, 4 ლუმელი, 32 დაზგა, რომლებიც მოძრაობაში ორთქლის მანქანებით შედიოდა. ფაბრიკაში მუშაობდა 1 ორთქლის მანქანა, რომელსაც 4 ცხენის ძალა ჰქონდა, ასევე — 8 ორთქლის ქვაბი, მუშათა

რიცხვი 66—ს აღწევდა. იგი აწარმოებდა 100 ფუთ აბრეშუმის პარკს, რომელიც 3000 რუბლი ღირდა; რთავდა აბრეშუმის ძაფს — 30 ფუთის ოდენობით, რომელიც 7200 რუბლი ღირდა; სულ აწარმოებდა 130 ფუთს — წელიწადში 10200 რუბლის ღირებულების პროდუქციას. თუ გავითვალისწინებთ მაშინდელ ფასებს, ეს უზარმაზარი შემოსავალი იყო.

ბ. კ. სიჭინავას საწარმო დაკომპლექტებული იყო ადგილობრივი მუშახელით. იგი აბრეშუმის პარკის საწარმოებლად, აბრეშუმის ჭის გამოსაკვებად იყენებდა თუთის ფოთლებს, რითაც სოფლის მეურნეობაში ახალ სამუშაო ადგილებს ქმნიდა და მჭიდროდ აკავშირებდა მუშათა და გლეხთა კლასს.

ბ.კ.სიჭინავა იყო ევროპული ორიენტაციის პირველი ქართველი კაპიტალისტი³. ამიტომ იგი,, ფოთის პორტის მეშვეობით, პროდუქციის რეალიზაციას ახდენდა საფრანგეთის ქალაქებში ლიონსა და მარსელში, იქიდან კი — შემოჰქონდა წარმოებისათვის საჭირო სხვადასხვა დანადგარი, აგრეთვე — მარსელის კრამიტი და აგური, რომელიც ამ დროს ძალიან ფასობდა.

ბ. კ. სიჭინავას წარმოება წარმოდგენილი იყო, როგორც ქარხანა, რაც მაშინდელ საქართველოში იშვიათობა იყო. მან, საქართველოში კაპიტალიზმის განვითარების საქმეში შეტანილი წვლილის გამო, იმპერატორისგან აზნაურის წოდება მიიღო. სიჭინავას გვარში იგი ერთადერთი აზნაური იყო.

საქართველოში კაპიტალიზმის განვითარების საქმეში ბ. კ. სიჭინავას დამსახურება ისაა, რომ მან შეძლო ადგილობრივი კაპიტალის გამოყენება ქარხნის შესაქმნელად, დაასაქმა ადგილობრივი მუშახელი და მაშინდელ საქართველოს გზა ევროპისაკენ გაუკვალა. იგი ხედავდა, რა შეიძლებოდა მოყოლოდა რუსული კაპიტალის მძლავრ შემოდივნას საქართველოში, ანუ მან XIX საუკუნის 60—იან წლებში დღევანდელი სინამდვილის დანახვა შეძლო.

ბ. კ. სიჭინავას აბრეშუმის ქარხანა XIX საუკუნის 80—იან წლებამდე ფუნქციონირებდა, რაც გამოწვეული იყო მძიმე ფინანსური მდგომარეობით. იგი 1893 წელს დაიხურა, შემდეგ დაუდგენელ ვითარებაში გადაწვეს (ამბობენ მეფის მიერ სოფ.ლესიჭინეში გადმოსახლებულმა მიხა ცხაკაიამ გადაწვაო.)

საკუთარი კაპიტალით მომუშავე კაპიტალისტებს მხარს უჭერდა ილია ჭავჭავაძე. იგი მსხვილი უცხოური კაპიტალის შემოდივნას ეწინააღმდეგებოდა, რათა ახლად ფეხადგმული ქართული კაპიტალიზმი და მასში მონაწილე ქართული საწარმოები არ განდგურებულიყო. ამის ნათელი მაგალითია ილია ჭავჭავაძის გალაშქრება უცხოელი კაპიტალისტის მიუსერის წინააღმდეგ. მიუსერმა მოინდომა 2,5 მლნ რუბლის ჩადება ღვინის წარმოებაში, იმის

3 ვერ დავეთხნებები ცნობილ მეცნიერს ბატონ ლოიდ ქარჩავას, რომ პირველი ქართველი კაპიტალისტი იყო აკაკი ხოშტარია, რადგანაც 1872 წელს აკაკი ხოშტარიას დაბადებამდე ერთი წლით ადრე ბასაია სიჭინავას აბრეშუმის ქარხანა პროდუქციას უშვებდა. (იხ. ლოიდ ქარჩავა, გამოჩენილ ბიზნესმენთა სამეწარმეო ცხოვრებიდან (ბიზნესის გარემო, წიგნი პირველი). გამომცემლობა „ლოი“, თბილისი. 2006, გვ.201.

შიშით, რომ ადგილობრივი მემამულე—მეღვინეები არ გაკოტრებულიყვნენ, ამ პროექტის წინააღმდეგ გამოვიდა ი.ჭავჭავაძე. იგი ხვდებოდა, რომ ძალიან მნიშვნელოვანი იყო ამ თანხის ჩადება საქართველოს ეკონომიკაში, მაგრამ ეროვნული ინტერესებიდან, ადგილობრივი კაპიტალის სწრაფი ზრდიდან გამომდინარე, შეძლო მიუსერის პროექტის უარყოფა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ე.თაყაიშვილი. „საქართველოს სიძველენი“ I, II, III წიგნების პირთა და გეოგრაფიულ სახელთა საძიებლები (შემდგენელი ი.დავლიანიძე. გამომცემლობა „მეცნიერება, თბ., 1970.
2. ლ.ქარჩავა. გამოჩენილ ბიზნესმენტა სამეწარმეო ცხოვრებიდან (ბიზნესის გარშემო, წიგნი პირველი). გამომცემლობა „ლოი“, თბილისი. 2006.
3. Г.К.Бакрадзе. Возникновение и развитие капиталистической промышленности в Грузии в XIX веке. Тбилиси, 1958.